

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Şerife YERDEMİR

Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale
Üniversitesi
serifeyerdemir@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8896-2551>

Muallim Feyzî'nin Aktarımıyla Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî Arasında Geçen Mülâtafe

*The Chaffing Between Sa'di-i Shirazi and Humam-i Tabrizi
as Transmitted by Muallim Fayzi*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.04.2023

Yayım Tarihi/Published: 30.04.2023

Atf/Citation

Yerdemir, Ş. (2023). Muallim Feyzî'nin aktarımıyla Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafe. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 675-692.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1265886>

Yerdemir, Ş. (2023). The chaffing between Sa'di-i Shirazi and Humam-i Tabrizi as transmitted by Muallim Fayzi. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 675-692.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1265886>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

Öz

Klasik Türk şiirinde edebî bir tür olan latife, bir olay, bir durum veya bir kişi hakkında kısa ve eğlenceli bir hikâye anlatma amacıyla yazılır. İran edebiyatında ilkin sözlü olarak görülen latife, 5. yüzyıl sonları ile 6. yüzyılın başlarında yazılı edebiyatta yer almıştır. İran'da 6. yüzyıldan sonra latife alanında derleme niteliğinde önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu alanda Ubeyd-i Zâkânî ve Fahrüddîn Ali-i Safî gibi iki önemli isim ön plana çıkar. Anadolu sahasında, özellikle Tanzimat dönemi edebiyatında kayda değer bir etkiye sahip olan Muallim Feyzî, İran asıllı olmakla birlikte Osmanlı tebaasına geçerek edebî alanda tercüme, şiir, sözlük ve dilbilgisi kitapları gibi önemli çalışmalar yapmıştır. Mekteb-i Sultanî'de uzun süre Farsça öğretmenliği yapan Muallim Feyzî, Türk edebiyatında latife alanında daha önce yapılmamış bir işi yaparak özellikle İran edebiyatından şair ve ediplerle ilgili mülâtefe, mutâyib veya anekdotları derleyerek *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde bir seri halinde yayımlamıştır.

Çalışmamızda Muallim Feyzî ve edebî kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 12 Ocak 1884 tarih ve 1682 numaralı nüshasında yer alan Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî ile Hâce Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtefe konu edilmiştir. Muallim Feyzî'nin yorumu, Anadolu ve İran sahasındaki diğer aktarımlarla karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mülâtefe, latife, Şeyh Sa'dî, Hümâm-ı Tebrîzî, Muallim Feyzî.

Abstract

Pleasantry, a literary genre in Classical Turkish poetry, is written to tell a short and entertaining story about an event, a situation or a person. Pleasantry, which was first seen orally in Iranian literature, took place in written literature in the late 5th and early 6th centuries. After the 6th century in Iran, important works were written as compilations in the field of pleasantry. In this field, two important names such as Ubayd-i Zakani and Fakhruddin Ali-i Safi come to the fore. Muallim Fayzi, who had a significant influence in Anatolia, especially in the literature of the Tanzimat period, was of Iranian origin but became an Ottoman subject and produced important works in the literary field such as translations, poetry, dictionaries and grammar books. As a Persian language teacher at Mekteb-i Sultani for a long time, Muallim Fayzi compiled interviews, humour or anecdotes about poets and literary figures especially from Iranian literature and published them in a series in Tercuman-ı Hakikat newspaper.

In our study, after giving information about Muallim Fayzi and his literary personality, the interview between Sheikh Sa'di-i Shirazi and Khaja Humam-i Tabrizi, which was published in Tercuman-ı Hakikat on January 12, 1884 and numbered 1682, was discussed. Muallim Fayzi's interpretation will be evaluated by comparing it with the other transmissions in Anatolia and Iran.

Keywords: Chaffing, pleasantry, Sheikh Sa'di, Humam-i Tabrizi, Muallim Fayzi.

Giriş

Arapça “*iyi muamele etmek anlamına gelen*” lutf² kelimesinden türeyen mülâtafe; edep ve nezâket kuralları içinde şakalaşma, latife etme, güzel muamele etme, lütfetme (Şemseddin Sâmî, 1899, s. 1401) anlamlarına gelir. Latife, günümüzde edebî bir tür olarak; “bir olay, bir durum veya bir kişi hakkında kısa ve eğlenceli bir hikâye” şeklinde tanımlanmaktadır. Latifenin temeli; gerçek ve tesadüfî halkaların bağlantısına dayanır. Genellikle bu halkaların birbirine bağlanmasıyla geliştirilir ve genelde son halka; şaşkınlık ve kahkahalara neden olur. Fars sözlü edebiyatında ilkin konuşma türleri arasında yer alan latife, ayrı bir tür olarak 5. yüzyılın ortalarından 6. yüzyılın başlarına kadar resmi literatüre girerek yazılı edebiyatta yerini almıştır. Ubeyd-i Zâkânî (öl. 771/1370) ve Fahrüddîn Alî-i Safî (öl. 939/1532), bu türde özel bir yere sahiptir. Özellikle Ubeyd’in eserleri İran edebiyatı mizah tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Latife türünde ilk kitabı o derlemiş ve telif etmiştir. Ubeyd’den sonra latife; Fars edebiyatında özel bir edebî tür olarak yer almıştır. Ayrıca Ubeyd-i Zâkânî’den sonra Fahrüddîn Alî-i Safî’nin kaleme aldığı *Letâifü’t-Tavâif* isimli eser, İran edebiyatı mizah tarihinde önemli bir olay olarak değerlendirilmiştir. Onun eserinin en önemli özelliği ilk kez İran edebiyatında benzeri olmayan bir tasnif yönteminin kullanılmış olmasıdır. Kitapta yer alan latifeler, sosyal, cinsiyet ve yaş gruplarına göre tasnif edilmiştir (Benâdkûki vd. 2021, s. 88).

Benâdkûki (vd. 2021)’nin ifade ettiklerine göre; eskiden hikâye ile latife arasında fark yoktu. Latifelerin birçoğu hikâye başlığı taşımaktaydı. Günümüzde ise ikisi arasında fark oluşmuş ve latifeler, sadece mizahî anekdotları içerir olmuştur (s. 88). Esasında, latife, şekil ve yapı bakımından hikâyeye benzetilse de muhteva ve anlatım bakımından tasavvufî ve ahlaki hikâye gibi hikâyenin bir alt türü olarak da kabul edilebilir.

Fahrüddîn Alî-i Safî; Klâsik İran edebiyatında latife alanında en önemli eser sayılan derleme niteliğindeki eserinde; Hz. Peygamber, ashâbı, Şîî imamları, emirler, vezirler, sultanlar, kadılar, valiler, münecimler, şairler, filozoflar, tarikat şeyhleri ve âlimlerle ilgili latifelere yer vermiştir (Safî, 1973). Farklı konulardaki latifeler, Senâî (öl. 525/1131), Attar (öl. 618/1221), Mevlânâ (öl. 672/1273), Câmî (öl. 898/1482) gibi sûfî edipler başta olmak üzere Sa’dî (öl. 691/1292), Örfî-i Şîrâzî (öl. 999/1591), Hakîm Şifâî-i İsfehânî (öl. 1037/1627) gibi şair ve ediplerin nazım ve nesir türü eserlerinde yer almıştır. Bu sahada Farsça diğer önemli bir eser ise, Fâzıl-ı Kâşânî (öl. 1921) tarafından telif edilen *Riyâzu’l-Hikâyât*’tır. Çağdaş yazarlardan Bâkırzâde Bekâ da en eski dönemlerden başlamak üzere günümüze kadar şair ve ediplerle ilgili pek çok latifeyi derleyerek *Latîfehâ-yi Edebî* isimli bir araya getirmiştir (Çiftçi, 2002, s. 48).

İran’ın Tebriz şehrinde dünyaya gelen daha sonra Osmanlı tebaasına geçen Muallim Feyzî (öl. 1910) Anadolu sahasında İran edebiyatının ünlü şair ve ediplerine ait

mülâtafe, mutâyibe ve anekdotları derleyerek *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin bazı sayılarında “*Fıkra-ı Edebiyye*” başlığıyla peyderpey yayımlamıştır. Altı yazıdan oluşan bu mülâtafe ve anekdotların gazetede yayımına dair *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 12 Ocak 1884 nr. 1682 sayısındaki “*Edebiyat*” başlıklı ilk yazıda edebiyatla ilgilenen kişilerin severek okudukları birtakım eserlerin hikâyeye dayalı olarak söylenmiş beyitler ve bunlara ait hikâyelerden oluştuğu ifade edilerek bu anlatıların bir araya getirilmesiyle faydalı bir iş yapılacağı ve güzel bir latife mecmuası meydana getirilmiş olacağı üzerinde durulmuştur. Muallim Feyzî'nin de bu amaçla birer fıkra-ı edebiyeye teşkil etmiş olan beyitlerinin “*Fıkarât-ı Edebiyye*” başlığı altında toplanılıp yayımlanacağı duyurulmuştur. Bu fıkra-ı edebiyelerden ilki; gazetenin söz konusu tarih ve sayısında “*Edebiyat*” üst başlığıyla “*Fıkra-ı Edebiyye 1*” alt başlığında Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî ile Hâce Hümâm-ı Tebrîzî (öl. 714/1314) arasında geçen mülâtafe konusuyla yayımlanmıştır.

“Muhtâc-ı izâh değildir ki zevk-i edebî erbâbının eñ ziyâde lezzetle okudukları âşâr-ı edebiyeden bir kısmı da mebnî ‘ale’l-hikâye olarak söylenmiş beyitler ve bunlara ‘âid hikâyelerdir. Bunlar güzel bir şüretde cem’ ve tahtîr olunsa pek ziyâde heves-kârâne okunacak bir mecmû‘a-ı latife vücûda getirilmiş olur. Buña mebnîdir ki şâ‘ir-i mâhir Mu‘allim Feyzî Efendi Hâzretleri o yolda söylenilerek birer fıkra-ı edebiyeye teşkil etmiş olan ebyâtı ‘Fıkarât-ı Edebiyye’ ser-levhası altında cem’ ve tahtîr itmektedir. Bunların şırasıyla gazetemiziñ kısm-ı edebiyesine derci muşammem bulunduğundan şâ‘ir-i müşârünileyh tarafından birinci olarak yazılan fıkra-ı edebiyeye ber-vech-i âti derc olunur.” (Tercümân-ı Hakikat, 1884, s. 3).

Birinci *Fıkra-ı Edebiyye* (Şeyh Sa'dî-i Şîrazi ile Hâce Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafe), *Müntehabât-ı Tercümân-ı Hakikat*'in 13. cüzünde de yayımlanmıştır (Tercümân-ı Hakikat, 1884, s. 2). İkinci *Fıkra-ı Edebiyye*; 21 Ocak, üçüncü *Fıkra-ı Edebiyye* ise 23 Ocak 1884'de yayımlanmıştır. Ayrıca *Tercümân-ı Hakikat*'in 29 Ocak 1884 tarihinde “*Edebiyat*” üst başlığıyla Ömer Hayyam'dan bir latifenin anlatıldığı “*Fıkra-ı Edebiyye*” başlıklı bir yazı Muallim Feyzî imzasıyla yayımlanmıştır. Beşinci *Fıkra-ı Edebiyye*, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 9 Şubat 1884 tarihinde yayımlanmıştır. Bu fıkrada, Zahîr-i Fâryâbî'nin iki beytine müteallik bir hikâyeye anlatılmıştır. Altıncı *Fıkra-ı Edebiyye*, “*Edebiyat*” başlığı altında verilen *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 3 Mart 1884 tarihinde yayımlanmış ve Hicri Şemsi 8. yüzyıl İran şairlerinden Seyyid Celâleddîn ‘Azd-i Yezdî'nin bir kıtasına müteallik bir latifedir. Daha sonraki sayılarda bu fıkra-ı edebiyelerin devam etmediği gözlemlenmiştir.

Muallim Feyzî'nin Hayatı

Asıl adı Ahmet'tir. 1258/1842 yılında Tebriz ile Serâb arasında kalan Bostanâbâd'a 20 km. uzaklıkta bulunan (Baharlı, 2018) Türkempür köyünde dünyaya gelmiştir (İnal, 1969, s. 425). Şiirlerinde çoğunlukla Feyzî mahlasını kullanmıştır. Uzun süre öğretmenlik yaptığı için “*Muallim Feyzî Efendi*” adıyla anılmış ve tanınmıştır (Feyzî, 2012, s. 7). Bazı kaynaklarda “*Ahmed Feyzî-i Tebrîzî*” ismiyle karışımıza çıkmaktadır

(Riyâhî, 1995, s. 256). İran Azerî coğrafyasında, “*Sarabî Tebrizî*” adıyla da anılmıştır (Baharlı, 2018). Babası döneminin ünlü bilginlerinden Esed Molla’dır (İnal, 1969, s. 425). İlk eğitimini doğduğu yerde babasından almıştır. 1276/1860 yılında eğitimine Necef’te devam etmiştir. Daha sonra Mısır’a gitmiş ve orada bulunan şair ve devlet adamı Abdurrahman Sâmî Paşa ile tanışmıştır. Sâmî Paşa Muallim Feyzi’yi beraberinde İstanbul’a getirmiş ve konağında misafir etmiştir (İnal, 1969, s. 425). Paşa’nın mahfilinde bulunan İranlı bilginlerden Mirzâ Safâ’dan feyz almış ve ilim-irfan sahibi bu şahsı kendine mürşit edinmiştir. Bir süre sonra Türk uyruğuna geçmiş (Işık, 2006, s. 2523 & Feyzi, 2012, s. 10- 11) ve Mirzâ Safâ’nın isteği üzerine devlet memuriyetine talip olmuştur. İlk olarak Amasya Tahrirat Kâtipliğine atanmıştır (Yekbaş, 2014). Kısa bir süre Belediye Özel Kalem memurluğu ve çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır (Işık, 2006, s. 2523).

Mahmut Kemal İnal (1969) ve Salâh Birsal (2014); onun Mirgûn Mektebi Rüşdiyesi’nde ve Robert Koleji’nde muallimlik yaptığını, ancak Amerikalıların İslamiyet aleyhindeki kitapları ondan tercüme etmesini istemeleri üzerine muallimlikten çekildiğini ifade etmiştir. O sırada Maarif Nâzırı Münif Paşa’nın teşvikiyle Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Farsça muallimliği sınavına girmiş, Belediye Özel Kalem memurluğu görevini bırakarak Mekteb-i Sultânî’de Farsça muallimliğine başlamış, otuz üç sene bu görevde kalmıştır (s. 425, s. 100). Vahdettin Engin’in (2016) arşiv belgelerine dayanarak Mekteb-i Sultânî’nin tarihçesini aktardığı çalışmasında ifade ettiğine göre; Muallim Feyzi, Farsça öğretmeni olarak 1878-1879 eğitim döneminde Mekteb-i Sultânî bünyesine katılan üç yeni öğretmenden biridir (s. 145). Ahmet Çelik’in (2005) belirttiğine göre Muallim Feyzi, Zadeğân mektebi ile 1884 yılında İstanbul’da kurulan bugünkü adıyla İran İslam Cumhuriyeti İlköğretim okulunda da Farsça dersleri vermiştir (s. 213). Eski talebelerinden Tevfik Fikret Bey’in Galatasaray Sultânîsi müdüriyeti döneminde 1328/1910-11 yılında 68 yaşında iken yaş haddini aşması sebebiyle emekliliğe ayrılmıştır (İnal, 1969, s. 425; Engin, 2016, s. 272).

Muallim Feyzi, 1328/1910-11 yılında Mekteb-i Sultânî’deki görevinden ayrılışından kısa bir süre sonra şiddetli soğuk algınlığı sebebiyle yakalanmış olduğu hastalık sonucunda vefat etmiştir. Üsküdar’da Seyyid Ahmed Deresi kabristanına defnedilmiştir (İnal, 1969, s. 425).

Mahmut Kemal İnal’ın verdiği bilgilere göre Feyzi’nin üstadının adını verdiği Safâ adında bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Muallim Feyzi’nin *Mâtem-nâme ve Vâveyla* isimli eserini yayıma hazırlayan Cemil Çiftçi (2012)’nin verdiği bilgilere göre; Safâ, 1295/1878 yılında İstanbul’da doğmuştur (s. 10). Vahdettin Engin’in vermiş olduğu kayıtlara göre Safâ Feyzi Bey, 1911 yılında yani babasının muallimlikten emekliliğe ayrıldığı yıl, Mekteb-i Sultânî’ye Farsça öğretmeni olarak atanmıştır. Bir yıl bu görevde kaldıktan sonra 1912 yılında istifa etmiştir (s. 271-272). Elimizdeki bilgilere göre; Muallim Feyzi’nin Safâ Bey dışında Mihriban Hanım adında bir kız çocuğu

daha vardır. Mihriban Hanım, İranlı hariciye memuru Abbas İhsan Emiraslan'la evlenmiştir (Feyzî, 2012, s. 10).

Muallim Feyzî'nin Eserleri

Yazma Halde Olan Eserleri

1324/1906 yılında şairin kendi el yazısıyla tercüme ettiği *Gülşen-i Râz Tercümesi* (Feyzî, 1906), Muallim Nâci'nin tavsiyesiyle öğrenciler için Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye tertip ettiği *Cep Lugatı*, 1315/1898 sonrası yazdığı mersiyelerinden oluşan *Mersiyeler* isimli eserleri yazma halinde olup basılmamıştır (İnal, 1969, s. 426 & Feyzî, 2012, s. 18-19).

Basılmış Eserleri

Muallim Feyzî'nin *Mâtem-nâme'si* 1872 yılında (Feyzî, 2012, s. 28), Fransızca bir eserden iktibasla kaleme aldığı *Pâk-Nihâd Pâk-Dâmen* isimli eseri 1881 yılında basılmıştır. 1881 yılında basılan Farsça dil bilgisine dair eseri; *Ta'lîm-i Suhan, Usûl-i Fârsî* (İnal, 1969, s. 426) ve *Îlâveli Usûl-i Fârsî* adıyla 1886-1890 yılları arasında birkaç kez basılmıştır. Aynı eser, 1889-1896 yılları arasında *Muhtasar Usul-i Fârsî* adıyla basılmıştır (Feyzî, 2012, s. 24 & Çetinkaya, 2022). 1885 yılında *Tercümân-ı Hakîkât* gazetesinde tefrika etmeye başladığı ve Hayyam'ın rubailerinin Türkçeye ilk kez tercüme edildiği (Andı, 1999, s. 15) *Hayyam* isimli eseri, 1886 yılında basılmıştır (Feyzî, 1886). Şarkı formunda yazılan 35 şarkı güftesini içine alan *Sûz u Gûdâz* isimli eseri, 1303/1886 yılında basılmıştır. Farsça dilbilgisine dair yazdığı *Kand-ı Pârsî* isimli eseri, 1310/1892 yılında basılmıştır (Feyzî, 2012, s. 21-23). Şairin Hz. Hüseyin hakkında yazdığı mersiyelerden oluşan *Vâveylâ* isimli eseri 1315/1897 yılında basılmıştır (İnal, 1969, s. 426). Muallim Feyzî'nin *Îlâveli Vâveylâ yahut Mesâib-i Kerbelâ* adını taşıyan diğer risalesi 1327/1909 yılında basılmıştır (Feyzî, 2012, s. 27).

Kayıp Eserleri

Muallim Feyzî'nin 25 yılı aşkın bir sürede derleyip yayına hazırladığı ve tek nüshası bulunan kapsamlı Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye *Kâmus*, Farsça meşhur eserlerden derleyip tercümeleriyle birlikte bir araya getirdiği *Müntehabât-ı Fârsiye* ve *Dîvân-ı Eş'âr* isimli üç önemli eseri 1890 yılında İstanbul Cihangir'de evinde çıkan bir yangın sonucu yok olmuştur (İnal, 1969, s. 426 & Feyzî, 1923, s. 7).

Bunların dışında Muallim Feyzî hakkında bilgi veren diğer kaynaklarda yer almayan; ancak *Tercümânı Hakîkât* gazetesinin 1889 yılı 3463 numaralı sayısının üçüncü sayfasında çıkan bir haber vasıtasıyla; *Umerai'l-Kelâm* isminde İranlı meşhur ediplerin biyografileriyle birlikte onların seçme sözlerini içeren bir eserin daha olduğunu anlıyoruz. Ancak bu haber dışında eserden bahseden başka bir kaynağa da rastlamadık.

"Mekteb-i Sultânî mu'alliminin be-nâmından şâ'ir-i meşhûr Feyzî Efendi hazretleri tarafından meşâhir-i üdebâ-yı İrân'ın mükemmel terâcim-i

aḥvâliyle en münteḥab sözlerini ḥâvî olmak üzere Umerâü'l-Kelâm 'unvânı altında te'lif olunan kitâbıñ qarîben pîrâye-baḥş-ı eyâdî olacağı mesmû'ât-ı edebiyedendir." (Tercümân-ı Hakikat, 1889, s. 3)

Şairin baskısı yapılan eserlerinin tamamı İstanbul'da basılmıştır. İran hükümetinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde uygulamış olduğu siyasi ve politik bir karardan dolayı, şairin bir Tebrizli olarak genelde Azeri dilinde yazdığı Türkçe şiirleri ne İran'da ne de Azerbaycan'da basılmıştır. Hatta Azerbaycan'ın edebiyat tarihi kitaplarında bile şairin ismine yer verilmemiştir (Baharlı, 2018).

Muallim Feyzî'nin Edebî Yönü

Öğretmen, şair, yazar, mütercim, sözlük bilimci ve mersiye türünde öne çıkmış bir şair olan Muallim Feyzî, klâsik Türk edebiyatının ve 19. yüzyılda yaşamış ağıt edebiyatının önde gelen şairlerinden biri kabul edilmiştir. Edebiyat-ı Cedîde şairi Tevfik Fikret gibi şairlere ilham vermiş ve onların ilk şiirlerinin 1884-1885 yılları arasında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanmasında öncülük etmiştir (Uçman, 2012, s. 9). *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan şiirlere değerlendirmeler yazan Muallim Nâci; gazetenin 1884 yılı 1677 numaralı sayısında Tevfik Fikret'in yayımlanan bir gazelinden yola çıkarak Mekteb-i Sultânî'nin ilim ve irfan sahibi yeni yetişmiş edipleri ihtiva eden bir okul olduğunu ifade ederek Mekteb-i Sultânî'de Muallim Feyzî'nin "*te'sîr-i terbiyet-i edibânesiyle*" birçok edibin yetişeceğini ve Mekteb-i Sultânî'de "*Osmanlıca mükemmel tedris olunmuyor*" diyenleri de "*müteşekkîrâne bir sükûta*" mecbur bırakacağını vurgulamıştır.

Muallim Feyzî'nin *Şafak*, *Servet-i Fünûn*, *Mâlûmât*, *Eşref*, *Saadet*, *Envâr-ı Zekâ*, *Hazine-i Evrak* ve *Tercümân-ı Hakikat* gibi dönemin önemli gazete ve dergilerinde şiirleri, tercümeleleri, şarkı ve marşları yayımlanmıştır. Feyzî Efendî'nin Türkçe eserleri çağdaş Türk edebiyatı, mersiye edebiyatı, İran Türklerinin Osmanlıdaki İran ve Türkler arasındaki tarihi, kültürel ve edebî mirasın güçlendirilmesi açısından önemlidir. Muallim Feyzî, şiirlerinde Sürûş, Şîrzâd ve Feyzî mahlaslarını kullanmıştır (Baharlı, 2018, 24 Ağustos). O; *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin bazı sayılarında yayımladığı beş şiirini "*Sürûş*" mahlasıyla yazmıştır. Onun gazete ve dergilerde yayımlanan şiirlerinin çoğu; yeni yıl tebriki için yazdığı sâl-i cedîd kasideleri, bir sultanın tahta çıkışıyla ilgili olarak yazdığı tarih manzumeleri veya birinin ölümüyle ilgili yazdığı mersiyeler, bunların dışında marş ve türkülerden oluşmaktadır.

Onun *Şafak* mecmuasının 5. cüzünde "*Sürüş*" mahlasıyla "*Vatan*" başlıklı bir şiiri yayımlanmıştır (Baharlı, 2018, 16 Ekim). Aynı şiir 29 Temmuz 1885 tarihinde *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde "*Edebiyat*" başlığı altında "*Şafak mecmuasının bu kere neşr olunan beşinci cüzünde görülmüştür.*" açıklamasıyla yayımlanmıştır.

Haftada bir kez çıkan *Malûmât* gazetesinde 1895'te ve 1897 yılında *Servet-i Fünûn* dergisinin 167. sayfasında "*Edebiyat*" başlığı altında "*Harb Şarkısı*" isimli Muallim Feyzî'ye ait bir savaş türküsü yayımlanmıştır. Bu şiir, İran Türkleri tarafından ortaya

çıkan modern Türk millî şuurunu yansıtan edebî eserlerin ilk örneklerindedir (Baharlı, 3 Eylül 2018, 3 Eylül, Malûmât, 1895, Servet-i Fünûn, 1897).

Haftalık edebî mizah gazetesi olarak çıkan *Eşref* gazetesinde 1907 (26 Mart 1325) yılında 6. sayıda Saîd Salması'ın şehadeti üzerine ona bir mersiye yayımlamıştır (Baharlı, 2019, 28 Ağustos). 6 Ağustos 1909 tarihinde “*Marş-ı İrânî*” ve “*Marş-ı Osmânî*” başlıklı iki marş yayımlamıştır (Baharlı, 2019, 1 Ocak).

Muallim Feyzî, Sultan Ahmed Şah Kâcâr'ın İran tahtına oturması dolayısıyla bir manzume yazmış ve bu manzume *Eşref* gazetesinde 1327/1909 (19 Temmuz 1327) senesinde 21. sayıda yayımlanmıştır (Baharlı, 26 Kasım 2018).

Saadet gazetesinin 13 Şubat 1303/ 25 Şubat 1888 “*Kısm-ı Edebî*” sayfa 3’de, “*âşâr-ı memdühçe-i cenâb-ı pâdişâhiye zamîme-i fâika olmak üzere bir kere kazâ-ı ‘Erbaa dâhilinde sazlı Bosna çiftlik hümâyûnunda inşâ ve (na’ime) nâmiyla tesmiye kılınan câmi-i şerîfinin tâk-ı bâbına hakk olunmak üzere şâ’ir-i bedâyi’-perver Muallim Feyzî Efendi hazretleri tarafından nazm olunan târih-i ğarrâdir.*” açıklamasıyla bir manzumesi yayımlanmıştır. Ertuğrul Aydın’ın “*Saadet Gazetesindeki Edebî Faaliyet Üzerine Bir Araştırma*” isimli çalışmasında ifade ettiğine göre; Muallim Nâci, 26 Teşrinisani 1885 tarihli 277 numaralı sayısından itibaren gazetenin yazı heyetinde yer almaya ve edebiyat kısmını yönetmeye başlamıştır (1999). Muallim Nâci’nin *Saadet* gazetesine gelişle beraber Muallim Feyzî’nin de *Saadet* gazetesinde yazılarıyla edebî hareketliliğe katıldığı anlaşılmaktadır. Feyzî, ilk olarak gazetenin 306 numaralı sayısında görülmeye başlanmıştır. Muallim Feyzî’ye ait meşhur bir şarkı; *Saadet* gazetesinin 31 Kânunievvel 1885 yılında üçüncü sayfada “*Kısm-ı Edebî*” üst başlığıyla yayımlanmıştır. Muallim Feyzî, 1885 ila 1894 yılları arasında *Saadet* gazetesinde edebî hareketliliğe katkı sağlayan ve düzenli olarak yazan şairler arasında yer almıştır. 1894 yılından sonra şairin *Saadet* gazetesinde yayımlanan herhangi bir şiiri ya da yazısına rastlanmamıştır. Muallim Nâci’nin 1887’de *Saadet* gazetesinden ayrılışından sonra Feyzî’nin bir müddet daha gazetede yazmaya devam ettiği daha sonra onun da tamamen gazeteden el çektiği anlaşılmaktadır.

Muallim Feyzî Efendi, Ömer Hayyam’ın rubailerini Farsçadan Türkçeye çeviren ilk mütercim olarak da bilinmektedir. Abdullah Cevdet’in 1914 yılında Hüseyin Dâniş ve Hüseyin Rifat (2000) ile birlikte kaleme aldıkları “*Ömer Hayyam Rubailer*” isimli çalışmalarındaki; “*Bizde bundan 23 sene kadar evvel Muallim Feyzî Efendi tarafından tercüme ve tabedilen Hayyam adlı küçük bir mecmua-ı müntahabattan başka Ömer Hayyam’a ait bir eser yoktur.* (s. 201) şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Feyzî Efendi, ilk kez Ömer Hayyam’ın rubailerini Türkçeye tercüme etmiştir. İlk

¹ 1851 yılında Dilmakan’da doğmuştur. Gençlik yıllarında matbaacılık işine girmiştir. Modern şiirin ilk temsilcilerindedir. 21 yaşında iken şehit düşmüştür (Hemrâz, 2020, s. 11-14)

olarak 29 Mayıs 1885 tarihli *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin üçüncü sayfasında “Edebiyat” kısmında “Hekim Ömerü'l-Hayyam” başlığıyla Hayyam’ın rubailerini tefrika etmeye başlamış, daha sonra “Hayyam’ın Tercüme-i Hâlınden Mâba’d” başlığıyla *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde seri yazılar halinde tefrika etmeye devam etmiştir. Sonrasında tefrika halindeki bu yazılar 1886 yılında Şirket-i Mürettebiyye Matbaasında 109 sayfalık bir kitap şeklinde yayımlanmıştır (Feyzî, 1886). Kitabın yayımlanmasının ardından *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin 8 Eylül 1886 yılı 2470 numaralı sayısının üçüncü ve dördüncü sayfalarında “Edebiyat” üst başlığında imzasız olarak kitabın içeriğiyle ilgili bilgiler verildikten sonra eserin mukaddimesi “Mukaddime-i Hayyam” başlığıyla verilmiş ve sonrasında Muallim Nâci; “Takrîz-i Muallim Nâci” alt başlığında Muallim Feyzî'nin “Hayyam” kitabıyla ilgili değerlendirmelerini gazete okuyucularına sunmuştur.

Aynı zamanda bir güfte yazarı olan Muallim Feyzî; Rif'at Bey'in bestelediği bir şarkıya sofyan usulünde, Abdülaziz Han'ın bestelediği bir şarkıya devr-i Hindî usulünde, Rif'at Bey'in bestelediği bir başka şarkısına aksak usulünde ve Hacı Arif Bey'in bestelediği bir şarkıya curcuna usulünde söz yazmıştır.

M. Kayahan Özgül'ün (2012), verdiği bilgilere göre; Muallim Feyzî'nin, Yenişehirli Hacı Hasan Nazif Dede (1209-1278)'nin şeyh olduğu Beşiktaş Mevlevihânesi'nde diğer şairlerle bir araya geldiği anlaşılmaktadır. Nazif Dede'nin oğlu Fahrettin Efendi'nin davetlisi olarak Ziya Bey, Hersekli Ârif Hikmet, Kâzım Paşa ve Galib (Leskofçalı) ile tekkeye gittiği bilgisi, Milli Kütüphane'de 1971A 15 numaralı merhum Avni Bey Divânı'nın ön kapağında Hüseyin Fahrettin Dede ile Encümen-i Şuarâ mensuplarının münasebetlerini gösteren bir notta anlaşılmaktadır (s. 121).

Muallim Feyzî'nin Aktarımıyla Şeyh Sa'dî'ye Atfedilen Latife

Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistân* ve *Bûstân*'ı sadece edebî kaygılarla kaleme almamıştır. İçinde yaşadığı toplumun inançlarını, düşüncelerini, gayelerini, sosyal ve siyasal ilişkilerini tasvir etmeye, ahlaki öğütlerde bulunmaya ve uygunsuz hareket ve düşünceleri alaya alarak eleştirmeye ve çözüm yolları aramaya çalışmıştır (Rypka, 1967, s. 250). Sa'dî, ölçülü olmak kaydıyla şaka ve mizahtan hoşlanmış ve latife şeklinde kıtalardan oluşan bir *Hezliyyât* kaleme almıştır. Çağdaşı bazı edip ve bilginlerle yaptığı pek çok şaka ve mülâtafe günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan biri, çalışmamıza konu olan döneminin ünlü âlim, şair ve tasavvuf şeyhi Hümâm-ı Tebrîzî ile arasında geçen latifedir. Bu latife ilk kez *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde 1884 yılında Muallim Feyzî'nin yorumuyla şu şekilde aktarılmıştır:

Fıkra-ı Edebiyye 1

در میان من و معشوق حجاب است همام

وقت آن است که این پرده به یک سو فکنم

Der-miyân-ı men u ma'şûk hiçâb est Hümâm

Vaqt-i ân est ki in perde be-yek sū fikenem

Hümâm benimle sevgili arasında bir perdedir, şimdi o perdeyi bir tarafa atmanın zamanı gelmiştir.

Şeyh Sa'dî evân-i seyâhatinde Tebrîz'de bulunduğu eşnâda bir gün hamâma gitmiş. Derûn-ı hamâmda bi't-teşâdüf Tebrîz'in ser-ğayl-i şu'arâsı bulunan H'vâce Hümâm'ı hüsn ü cemâlce nâdirü'l-emşâl olan oğluyla birlikde bulmuştur. Şeyh bir muktezâ-yı belâ-yı şâ'iriyet maḥdûm ile münâsebet peydâ itmek için ibtidâ pederiyle 'akd-i rişte-i muvâlâta teşebbüs etmiş ve ol vechle işrâb meveddet iderek Hümâm'a bir taş tolusu şu atmış.

H'vâce Hümâm ise bilmediği ve tanımadığı bir adamdan bu gibi mu'amele-i düstâne ve küstâhâneyi görünce bunun be-hemeḥâl bir ğaraż-ı fâsid üzerine mübtenî olduğunu derk ü teferrüs iderek hemân nîrân-ı ḥiddet ü ğazabı iltihâb u işti'ale ve su'âl-i âti-i irâd ile şeyhi istişkâle başlamış. Dimiş ki: "Yâhu nerelisin?" Şeyh daḥi bî-muḥâbâ "Ḥâk-ı pâk-ı Şîrâz'danım." cevabını vermiş. H'vâce Hümâm tekrâr infi'âlini imâ tarzıyla " Ğarîbdir ki memleketimizde Şîrâzlı köpekden ziyâdedir." Mealindeki "Aceb est ki der-vilâyet-i mâ Şîrâzî ez-seg bîşter est." kelâmını irâd itmiş. Şeyh-i hâzır-cevâb daḥi hemân bilâ-te'alşüm gülerak "Bî'l-'aks bizim memleketde siziñ hemşehrîleriñiz köpekden hem daha az ve hem daha alçağdır." İhâm-ı kabîhini müş'ir olan "be-'aks-i in ki der-vilâyet-i mâ Tebrîzî ez-seg kemter est." cevâbıyla muḳâbele eylemiştir ki bu kelâmın sihâm-ı dil-düzü H'vâcenin ciğerine kadar işlemiş ve bu sözden karşusındakiniñ naşil imâ vü âteşzebân bir zât olduğunu ve kendüsiyle aşlâ muḳâbele mümkün olamayacağını fehm ü teyakḳun iderek bi'l-'zarûre ihtiyâr-ı sükût ile der-hâl tās u tarağı toplayarak oğluyla berâber oradan ḳalḳup şavuşmuşlar ve giyinüp çıkmaḳ üzere câmekâna gitmişlerdir. Şeyh şikârınıñ peşini bırakır mı hiç?! O daḥi 'ale'l-'acele iğtisâlden soñra bunları ta'kîb ile toğru câmekâna varup oturacaḳ münâsib bir noḳta aradığı şîrada bir taḳrîb ile maḥdûmuñ yanî başına oḫurmuşdur.

H'vâce Hümâm ber-muḳtezâ-yı 'iffet her ne ḳadar şeyhe fenâ ḥâlde gücenmiş ise de sūḥan-sâz u nükte-perdâz bir zât bulunmuş olması ḥasebiyle pek de işiñ ilerüsine varmağı şive-i rindâne ve ḫab'-ı ḳalenderânesine yakışdıramamış olduğundan (ehl-i dil birbirini bilmemek inşâf değıl) medlûlı kendisünce daḥi mültezim olduğundan nâ-çâr cesâret vâḳi'asından nâdim olarak bu gibi emîr-i kelâmın feyz-i muşâhibetine sed çekmekde olan iğbirâr u infi'âlini yeñerek radḫ-ı merâsim-i ḥürmet u müşâfâta şitâb ile şeyhe ḫitâben "Allah 'aşkına olsun şaḳlama, söyle! Sen Şeyh Sa'dî değıl misin!" demiş ve şeyḫden daḥi "Evet oyum" cevâb-ı beşâret-nişâbını alınca âşâr-ı bâhiresiniñ tavşiyesiyle ḥasret-keş mülâḳatı olduğu şeyh Sa'dî'yi nezdinde hâzır görünce artık mu'âmelât u infi'âlât-ı sâbîḳayı külliyyen unutarak bu def'a ḥâlîşâne vü müştâḳâne muşâhibet ü mukâlemeye ḳoyulmuşlar.

İki şâ'ir-i ḳâdir beyninde havaların güzelliğinden bozuḳluğundan bahş olunmaz ya! Elbette mevzû'-ı bahş eş'âr-ı edebiyeye olacaḫdır. İşte ibtidâ-yı mukâlemede

Ḥvâce Hümâm mahüve'l-hakkı beyân olarak şeyhiñ âfâk-ı Tebrîz'e neşr-i envâr-ı belâgat iden âşâr u eş'arından kendüsiniñ müstefid u mütelezziz olduğunu dermiyân eylemesi üzerine şeyh "Bunlardan kaçgısını beğendiñiz?" diye şormasıyla Ḥvâce daḡi sâbıku'l-vukû' in fi'âlâtiñ büsbütün ortadan kalkmasına vesile-i mücbire olmak üzere şeyhiñ bir gazelinden şu;

بیا که موسم² صلح است و آشتی³ و عنایت
به شرط این⁴ که نگویم ز آنچه رفت حکایت

Biyâ ki mevsim-i şulḡ est u âştı u 'inâyet

Be-şarḡ-i in ki ne-güyim zi-ânçi reft hikâyet

Geçmişten konuşmamamız şartıyla, gel ki iyilik, barış ve sulh zamanıdır.

maḡla'ını cevâben okumuş ve ol veçhile ḡusn-i te'sîrini de müşâhide itmişdir. Bu aralık Ḥvâce Hümâm maḡdümü kendüsiyle şeyhiñ miyânında bulunduğundan şâyed laḡırdıya ḡalarım da bu ḡalğnlık.

صوفیانه نظرم هست بدان ساق سفید
ذوق داند که کجا را ز⁵ کجا می بینم

Şufiyâne nazarem hest be-dân sâḡ-ı sefid

Zevḡ dâned ki kocâ-râ zi-kocâ mî-bînem

O beyaz bacağa sofilere yakışır bir nazarım var, nereden bakarsam bakayım zevk alırım.

mefhûmunca şeyh-i nazar-bâziñ istifade-i nazariyesini müceb olur mülâhazasıyle derḡâl maḡdümüñ yerini deḡışdirmiş ve kendüsi aniñla şeyhiñ arasına geçüp ortada engel vâkı' olmuşdur ki bu tebdil-i mekânıñ ḡaşıl itdiḡi te'sîr ü in fi'âl ḡamâmiñ ḡabâsını şeyh-i biçâreniñ başına geçürmüşdir!

Şeyh bu bâr-ı in fi'âl altında ezile ḡursun Ḥvâce Hümâm yine sözüne devâm ile zimâm-ı kelâmı kendi cânibine 'atf ile şeyhe ḡitâben "Hiç bizim eş'arımızdan da o ḡaraflara çıḡdıḡı var mıdır?" diye şormuş ve şeyh daḡi "Evet vardır" deyince tekrâr Ḥvâce Hümâm ḡarafından "Ḥâḡırınıñda olanı okuyuñuz." diye vuḡû' bulan iltimâs üzerine cenâb-ı şeyh derḡâl Ḥvâce Hümâm'ıñ eş'arından bâlâda muḡarrir beyti okuyup mükâlemeye ḡusn-i ḡitâm virmişdir.

Me'âli şudur:

² Külliyyât-ı Sa'di'de نوبت şeklinde (Sa'di, 2002, s. 461).

³ Külliyyât-ı Sa'di'de دوستی şeklinde (Sa'di, 2002, s. 461).

⁴ Külliyyât-ı Sa'di'de آن şeklinde (Sa'di, 2002, s. 461).

⁵ : از Vezin gereḡi ز okunmuştur.

Hümâm benimle maḥbûbuñ beynimize perde-i mümâne'at çekmiştir. Artık bu perdeyi ortadan kaldırmanın sırası gelmiştir.

“Şeyh Sa'dî seyahat için gittiği Tebriz'de bir gün hamama gitmiş. Hamamda tesadüfen Hümâm-ı Tebrîzî, oğlu ile birlikte bulunmaktadır. Sa'dî, Hümâm'ın oğlu ile yakın ilişki kurmak için kendisine yaklaşarak başına bir tas su dökmüştür. Hümâm ise, tanımadığı birinden böyle bir muamele görünce, onun amacının kötü olduğunu düşünerek aşağılamak amaçlı; “Yahu nerelisin?” diye sormuş. Sa'dî de “Şîrâz'ın temiz toprağındanım.” demiş. Hümâm, yine imalı bir şekilde; “Ne gariptir ki bizim şehrimizde Şîrazlı, köpekten daha çoktur.” demiş. Şeyh Sa'dî tebessüm ederek; “Aksine bizim şehirde Tebrizli hem daha az hem daha alçaktır.” cevabını vermiştir. Sa'dî'nin bu cevabı Hümâm'ın ciğerine işlemiş ve karşısındaki dokunaklı söz söyleyen böyle biriyle mücadele edemeyeceğini anlayınca hamamdan tasını tarağını topluyarak oğlula birlikte ayrılmıştır. Giyinip çıkmak üzere soyunma odasına gittikleri sırada Sa'dî de onları takip ederek soyunma odasına gitmiş ve Hümâm'ın oğlunun yanına oturmuştur. Hümâm, her ne kadar şeyh Sa'dî'ye güvenmiş olsa da işi ileri götürmeyi kendine yakıştıramamış ve kırgınlığını bir tarafa bırakarak; “Sen şeyh Sa'dî değil misin?” diye sormuş. Sa'dî'den “Evet, oyum.” cevabını duyunca ve hep görüşmek istediği Sa'dî'yi karşısında bulunca iki şair ilk baştaki olanları unutarak koyu bir sohbeta koyulmuşlardır. Hümâm, Sa'dî'nin şiirlerinden çok zevk aldığını ve onlardan faydalandığını söylemiştir. Bu arada Hümâm'ın oğlu kendisi ile Şeyh Sa'dî arasında oturmaktadır. Hümâm, Sa'dî'nin işveli bakışları karşısında oğlunun yerini değiştirmiş, bu sefer kendisi oğlu ile şeyh arasında bir engel oluşturmuştur. Bu tebdil-i mekân şeyhin pek hoşuna gitmemiştir. Şeyh üzüntü içinde iken Hümâm sohbeti tamamen kendi canibine çekmek için, “Sizin o taraflarda hiç bizim şiirlerden var mıdır?” diye sormuş. Sa'dî'den “Evet vardır.” cevabı gelince Hümâm'ın ısrarı üzerine Sa'dî, Hace Hümâm'ın; “Hümâm, sevgili ile benim aramda bir perde çekmiştir, artık bu perdeyi ortadan kaldırma vakti gelmiştir.” beytini okuyarak konuşmaya güzel bir son vermiştir.”

Muallim Feyzî, bu latifeyi hangi kaynaktan aldığına dair bir bilgi vermemiştir. Sözlü kaynaklardan aktarabileceği gibi yazılı bir kaynaktan yararlandıysa da bu kaynak ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu latifenin geçtiği İran kaynaklarına baktığımızda Devletşah-ı Semerkandî (öl. 900/1494), “Tezkiretü's-Şuarâ isimli İran şairlerine dair yazdığı tezkirede bu latifeyi şöyle aktarmıştır:

Hikâye ederler ki: Şeyhin muasırlarından Hoca Hümâmüddîn-i Tebrizî fâzıl ve kemâl ve servet ve sâ mân sahibi ehli dil bir adam idi. Bir gün şeyh Tebriz'de hamama gitmiş idi. Bu hoca Hümâm da olanca azamet ve haşmeti ile hamamda bulunuyordu. Şeyh bir tas su alarak götürdü Hümâm'ın kafasından aşağı döktü. Hoca Hümâm, “Bu derviş nerelidir?” diye sordu. Şeyh de; “Şîraz'ın temiz toprağındandır.” cevabını verdi. Hümâm; “Tuhaf şey, bu Şîrazlılar bizim şehrimizde köpeklerden daha ziyadedir.” dedi. Şeyh güldü ve; “Bu bizde aksinedir. Tebrizliler bizde köpekten daha azdır (daha

aşağıdır.)” cevabını verdi. Hümâm bu söze çok kızdı. Hamamdan çıkıp bir köşeye oturdu. Büyük adamları âdet olduğu üzere güzel yüzlü bir genç yelpazeliyordu. Öyle bir vaziyette oturuyorlardı ki Hümâm genç çocukla şeyhin arasında bulunuyordu. Hümâm şeyhten “Şîraz’da Hümâm’ın şiirleri meşhur mudur? Ahali onları okuyorlar mı?” diye sordu. Şeyh; “Evet çok meşhurdur.” dedi. Hümâm; “Hiç onun şiirlerinden hatırında var mı?” dedi. Şeyh de bu beyti okudu: Beyt: “Hümâm benimle sevgili arasında bir perdedir. Şimdi o perdeyi bir tarafa itmek zamanı gelmiştir.” (Semerkandî, 1977, s. 259-260).

Klâsik İnan edebiyatında latife alanında en önemli kaynak sayılan Fahrüddîn Alî-i Safî'nin *Letâifü't-Tavâif* adlı eserinde Şeyh Sa'dî ile Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafeye benzer bir latife aktarılmıştır:

“Mîrzâ Uluğ Bey, Semerkand'ta olduğu sırada bir mecliste Semerkand şairlerinden biri onun yanında oturuyordu. Meclis erkânından biri, ona; “Sizin şehrinizde şair çok mu az mı?” diye sormuş. O da; “Bizim şehrimizde şair köpekten çoktur.” cevabını vermiş. O da buna karşılık; “Bizim şehrimizde her surette köpekten azdır (daha değersizdir) cevabını vermiştir” (Alî-i Safî, 1323, s. 113).

Fahrüddîn Alî-i Safî'nin *Letâifü't-Tavâif* 'ini bir mukaddimeyle yayıma hazırlayan Ahmed Gulçin Meanî, eserde bu latifeye Devletşah-ı Semerkandî'nin aktardığı latifeyi dipnotta vererek gönderme yapmıştır. Bu latife, bahsinin geçtiği diğer kaynaklarda da Devletşâh'a gönderme atıfla ve onun aktardığı şekliyle yer almıştır (Harrington, 1791, s. 3, Safâ, 1990, III/2, s. 718, Çiftçi, 2002, s. 266).

Anadolu sahasında 16. yüzyılın ilk yarısında Lâmiî Çelebi tarafından tasarlanıp oğlu Abdullah Çelebi tarafından ortaya çıkarılan “*Letâifnâme*” adlı eserde ise bu latife şöyle nakledilmiştir:

“Bostân ve Gülistân sâhibi, Şeyh Sâdi-i Şîrâzî hazretleri gençlik yıllarında dünyanın birçok yerinde dolaşarak söz sarraflığı yapardı. Bir gün dervişâne bir şekilde seyahat ederken yolu Tebriz şehrine çıkar. İstirahat arzusu ve yolculuğun kir ve tozundan temizlenmek maksadıyla hamama girer. Hamamda zamanın tek ve fesâhatli şâiri Hümâm-ı Tebrîzî ile karşılaşır. Hümâm, Şeyh'i bilmediği için; “Derviş, misâfir misin yoksa bu diyârda mücâvir misin?” der. Şeyh cevap verir: “Diyârın garîbi ve zamanın misafiriyim.” Hümâm, Şeyh'in nereli olup nereye gitmekte olduğunu sorar. Şeyh de “Hâk-i Şîrâz ve ehl-i niyâzdan” olduğunu bildirir. Şeyh'in başının etrafı omuzlarına kadar saçlı fakat kellesi saçsızdı. Ve eskiden Şîrâzlulara kellik töhmeti ve dazlaklık nisbeti vardı. Hümâm şaka maksadıyla elindeki tasın arkasını döndürüp Şeyh'e; “Neden ekser Şîrâzlıların başları böyle olur?” der. Bunun üzerine Şeyh tasın içini göstererek Tebrizlilere isnat edilen fena şöret için telmihte bulunur. Hümâm, Şeyh'in sözlerinden utanır ve gönlü incinir, fakat dervişin âlim ve zarîf bir adam olduğunu da anlar. Kıta: “Hor bakma garîb ü dervişe, ne bilürsin ki şâh-zâde ola. Nemed içre misâl-i âyine ol, zihni rûşen zamiri sâde ola. Beğüm eksük gözetme düşmenini, nagehân senden ol ziyâde ola. Hümâm hamamdan dışarı çıkınca dervîşi de hırkalarını giyinmiş halde

oturur bulur. Bunun üzerine ona; “Derviş, hiç Sâdi’nin şiirlerinden yâdında var mıdır?” diye sorar. Şeyh de taze, eşsiz gazel ve şiirlerinden okuyuverir. Hümâm yine Şeyh’e; “Ya o diyârda Hümâm’ın şiirlerini okurlar mı?” Şeyh; “Evet, işte hatırımda bir beyti kalmış der ve o anda şu beyti okur: Benimle sevgilim arasında Hümâm perdedir, bu perdeyi bir tarafa itmenin zamanı gelmiştir.” Artık Hümâm dervişin Şîrâzlı Sâdi olduğunu anlar, kendisinden af dileyerek evine dâvet edip ziyâfet ve ikramlarda bulunur.” (Çelebi, 1997, s. 47-49).

Sonuç

İran’ın Tebriz şehrinden olan Muallim Feyzî, sonrasında Osmanlı tebaasına geçmiş bir şair, mütercim, sözlükçü, besteci ve aynı zamanda uzun yıllar çeşitli okullarda Farsça öğretmenliği yapmış çok yönlü bir ediptir. İran’da Azerbaycan bölgesinde İran milli şairi olarak, Anadolu sahasında ise Klâsik Türk edebiyatının son temsilcilerinden biri olarak görülmüştür. Muallim Feyzî, *Tercümân-ı Hakikat* başta olmak üzere birçok gazete ve dergide Türkçe ve Farsça şiir, tercüme, şarkı, beste ve İran edebiyatından şair ve edipler hakkında latifelerden oluşan mülâtefeleri yayımlamıştır. Şiirlerinde çoğunlukla “*Sürûş*” ve “*Şîrzâd*” mahlaslarını kullanmıştır.

Tercümân-ı Hakikat gazetesinin 12 Ocak 1884 yılı 1682 numaralı sayısında “*Edebiyat*” başlıklı sütununda edebiyatla ilgilenen kişilerin severek okudukları birtakım eserlerin hikâyeye dayalı olarak söylenmiş beyitler ve bunlara ait hikâyelerden oluştuğu ifade edilmiştir. Bunların güzel bir şekilde bir araya getirilmesiyle faydalı bir iş yapılacağı ve güzel bir latife mecmuası meydana getirilmiş olacağı üzerinde durulmuştur. Muallim Feyzî Efendi’nin de bu amaçla birer fıkra-ı edebiyeye teşkil etmiş olan beyitlerinin “*Fıkarât-ı Edebiyye*” başlığı altında toplanılıp yayımlanacağı ilanına yer verilmiştir. Bu bahsi geçen fıkra-ı edebiyelerden ilki; gazetenin aynı sayısında “*Edebiyat*” üst başlığıyla “*Fıkra-ı Edebiyye I*” alt başlığında Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî ile Hâce Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafe konusuyla yayımlanmıştır. Muallim Feyzî, İran şair ve edipleri hakkında altı mülâtefe, anekdot ve mutâyibe diye adlandırabileceğimiz kısa hikâyeleri gazetenin 1884 yılı ocak, şubat ve mart sayılarında peyderpey yayımlamıştır. Gazetenin bundan sonraki sayılarında bu türden mülâtefelere rastlanmamıştır.

Fıkra-ı Edebiyyeler’den ilki olan Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî ile Hâce Hümâm-ı Tebrîzî arasında geçen mülâtafe, Muallim Feyzî Efendi’nin aktarımıyla 12 Ocak 1884 yılında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde Muallim Feyzî imzasıyla yayımlanmıştır. Feyzî, bu mülâtafenin kaynağı hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. İran sahasında ilk olarak *Devletşah Tezkiresi*’nde yer alan bu latife, daha sonra bu alanda bahsine yer verilen latife için kaynak olmuştur. Başka bir deyişle hem İran edebiyatında hem de Anadolu sahasında tespit edilen kaynaklarda bu latife, Devletşah’ın anlattığı şekliyle verilmiştir. Ancak, Muallim Feyzî Anadolu sahasında ilk olarak kendi üslubuyla bu latifeyi *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yayımlamış ve hikâyenin ilk geçtiği *Devletşah Tezkiresi*’nden farklı olan yönlerini de ilave etmiştir.

Muallim Feyzi'nin kendi yorumunu katarak kendine has üslubuyla aktardığı bu latifeleri derlemiş olması hem Türk edebiyatı hem de İran edebiyatında çok fazla çalışmanın görülmediği bu alana önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Andı, F. (1999). Türkçede rubâiyyât-ı Hayyâm tercümelere. *İlmî Araştırmalar*. (7). 9-29.
- Aydın, E. (1999). Saadet gazetesindeki edebî faaliyet üzerine bir araştırma. (Tez No 92496).[Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Baharlı, M. (2018, 24 Ağustos). *Türkempürlü Muallim Feyzî Efendi*. https://sozumuz1.blogspot.com/2018/08/blog-post_32.html
- Baharlı, M. (2018, 26 Kasım). *Since bir tıfl-ı sağır, akl u fetânetce kebîr, taht-ı cülûs etti bu dem Ahmet Şah*. http://sozumuz1.blogspot.com/2018/11/blog-post_22.html
- Baharlı, M. (2019, 1 Ocak). *Marş-ı İrani-Kâçâr*. <http://sozumuz1.blogspot.com/2019/01/blog-post.html>
- Baharlı, M. (2019, 28 Ağustos). Şair-i milli Muallim Feyzî Efendi. https://sozumuz1.blogspot.com/2019/08/blog-post_92.html
- Benâdkükî, N. Z. & Nûriyân, S. M. & Feşârekî, M. M. (2021). Gûne-şinâsî-i latîfe derkarn-i heştom tâ dehum-i hicrî. *Metn-pejûhî-i Edebî*, 25(88), 88-112.
- Birsel, S. (2014). *Kahveler kitabı*. Sel Yayıncılık.
- Cevdet, A. & Dâniş, H. & Rifat, H.(2000). *Ömer Hayyam rubailer*. (Mehmet, Kanar Çev). Deniz Kitabevi.
- Çelik, A. (2005). Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de Farsça öğretimi. (Tez No 217293). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çetinkaya, G. (2022). *Anadolu sahasında yazılmış Farsça dil bilgisi kitapları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çiftçi, H. (2002). *Klâsik Fars edebiyatında hiciv ve sosyal eleştiri*. Öncü Basımevi.
- Devletşah Semerkandî (1977). *Devletşah tezkiresi (Tezkiretü'ş-şuarâ)*. (Necati, Lugal Çev). Kervan Yayınları.
- Engin, V. (2016). *Mekteb-i Sultani*. Yeditepe Yayınları.
- Fahrüddîn Ali-i Safî (1323). *Letâifü't-Tavâif*. Kitâbhâne-i Asitân-ı Kuds.
- Fahrüddîn Ali-i Safî (1973). *Letâifü't-Tavâif*. (Ahmed Gulçin, Meânî Haz.). Şirket-i Nebî İkbâl Şurekâ.
- Harrington, J. H. (1791). *The Persian and Arabick Works of Sâdee*. Honorable Company's Press.

- Hemrâz, R. (2020). *Sa'dî Selmâsî-şâ'ir-i mücâhid ve mücâhidî-i şâ'ir*. Neşr-i Kalanyurd.
- Işık, İ. (2006). *Resimli ve metin örnekli Türkiye edebiyatçıları ve kültür adamları ansiklopedisi*. Elvan Yayınları.
- İnal, M. K. (1969). *Son asır Türk şairleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Lâmî'î-zâde Abdullah Çelebi (1997). *Latifeler*. (Yaşar, Çalışkan Haz.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Malûmat, nr. 83, 13 Mayıs 1897.
- Muallim Feyzî (1886). *Hayyâm*. Şirket-i Mürettibiye.
- Muallim Feyzî (1923). *Usûl-i Fârsî*. Sûdî Kütüphanesi Yayınları.
- Muallim Feyzî (2012). *Mâtem-nâme ve vâveylâ*. (Cemil, Çiftçi Çev.). Kevser Yayınları.
- Özgül, M. K. (2012). *XIX. asrın özel bir edebiyat mahfeli olarak Encümen-i Şuarâ*. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Riyâhî, M. E. (1995). *Osmanlı topraklarında Fars dili ve edebiyatı*. İnsan Yayınları.
- Rypka, J. (1967). *History of Persian literature up to the beginning of the 20th century*. Dr. Reidal Publishing Company.
- Sa'dî-i Şîrâzî (2002). *Külliyât-ı Sa'dî*. (Muhammed Ali, Furugî Haz.). İntişârât-ı Zevvâr.
- Safâ, Z. (1990). *Tarih-i edebiyât der-İrân*. İntişârât-ı Firdevs.
- Servet-i Fünûn, nr. 323, 1897.
- Şemseddin Sâmî (1899). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1361, 27 Aralık 1882.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1421, 10 Mart 1883.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1535, 19 Temmuz 1883.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1545, 31 Temmuz 1883.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1677, 7 Ocak 1884.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1682, 12 Ocak 1884.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 1693, 25 Ocak 1884.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 2470, 8 Eylül 1886.
- Tercümân-ı Hakikat, nr. 2794, 4 Ekim 1887.

Tercümân-ı Hakikat, nr. 3280, 18 Mayıs 1889.

Tercümân-ı Hakikat, nr. 3463, 25 Aralık 1889.

Uçman, A.(2012). Tevfik Fikret. *İslam ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 9-13) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yekbaş, H. (2023, 16 Ocak). *Feyzî, Ahmed Feyzî, Tebrizli*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feysi-ahmed-feysi-tebrizli>.

Etik Kurul İzni	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.</i>
Çatışma Beyanı	<i>Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve Teşekkür	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>
